

УДК 655.535:165.172(048.3)

ВИРАЖЕННЯ АВТОРСТВА В РЕФЕРАТИВНОМУ ТЕКСТІ

О. В. Тріщук

Аналізуються мовні засоби вираження авторства в первинному науковому документі й у створеному на його основі рефераті. Авторська компонента розглядається не тільки в особі продуцента реферату, але і як багатовимірне поняття, що вміщує також творця першоджерела й цитованих авторів.

Ключові слова: реферативний текст, референт, авторство.

Сучасні лінгвісти [1; 8] приділяють значну увагу вивченню різноманітних аспектів тексту як специфічного діалогу з виділенням у ньому основних комунікантів — адресанта й адресата. Особливо актуальними для комунікативного процесу є проблема адресанта, тобто автора наукового твору, і пов'язані з нею питання, які хоча й належать до ключових проблем сучасного мовознавства, але вивчені ще недостатньо.

Поняття “автор” може трактуватися вузько й позначати тільки людину, що створює твір, а може ототожнюватися й ототожнюється в дослідженнях багатьох дослідників [3; 11; 13; 14] із концепцією всього твору, з концентрованим втіленням “суті твору, яке об'єднує всю систему мовленнєвих структур” [6, с. 118]. Очевидним є те, що кожен твір створюється конкретною особою, яка, приступаючи до його написання, має певні наміри, знання, ідеї, дані, матеріал. Вона намагається представити їх у певній формі, виявляючи “своє особистісне начало або приховуючи його, відсторонюючись від написаного, нібито це зовсім не його, автора, витвір” [5, с. 88].

Цікавим є порівняння мовних засобів, що використовуються для вираження авторства в первинному науковому документі й у створеному на його основі рефераті. Для актуалізації особистої участі автора (колективу авторів) у первинних текстах інколи використовується займенник першої особи множини в поєднанні з таким дієсловом, яке не передбачає залучення інших осіб, наприклад:

Нами запропоновано принципово новий підхід для збільшення робочої ємності проявника [18, с. 53].

У даній статті ми пропонуємо деякі варіанти контролю читання і розуміння тексту [17, с. 53].

Аналогічну функцію виконує присвійний займенник *наш* у конструкціях “*на нашу думку*”, “*на наш погляд*” тощо.

Відображаючи тільки власну участь у проведеному науковому дослідженні, власне міркування, автор намагається в такий спосіб вплинути на читача силою свого авторитету як діяч, як учасник експерименту, тобто використовує віру читача, а не його згоду з аргументами.

УДК 655.535:165.172(048.3)

ВИРАЖЕННЯ АВТОРСТВА В РЕФЕРАТИВНОМУ ТЕКСТІ

О. В. Тріщук

Аналізуються мовні засоби вираження авторства в первинному науковому документі й у створеному на його основі рефераті. Авторська компонента розглядається не тільки в особі продуцента реферату, але і як багатовимірне поняття, що вміщує також творця першоджерела й цитованих авторів.

Ключові слова: реферативний текст, референт, авторство.

Сучасні лінгвісти [1; 8] приділяють значну увагу вивченню різноманітних аспектів тексту як специфічного діалогу з виділенням у ньому основних комунікантів — адресанта й адресата. Особливо актуальними для комунікативного процесу є проблема адресанта, тобто автора наукового твору, і пов'язані з нею питання, які хоча й належать до ключових проблем сучасного мовознавства, але вивчені ще недостатньо.

Поняття “автор” може трактуватися вузько й позначати тільки людину, що створює твір, а може ототожнюватися й ототожнюється в дослідженнях багатьох дослідників [3; 11; 13; 14] із концепцією всього твору, з концентрованим втіленням “суті твору, яке об'єднує всю систему мовленнєвих структур” [6, с. 118]. Очевидним є те, що кожен твір створюється конкретною особою, яка, приступаючи до його написання, має певні наміри, знання, ідеї, дані, матеріал. Вона намагається представити їх у певній формі, виявляючи “своє особистісне начало або приховуючи його, відсторонюючись від написаного, нібито це зовсім не його, автора, витвір” [5, с. 88].

Цікавим є порівняння мовних засобів, що використовуються для вираження авторства в первинному науковому документі й у створеному на його основі рефераті. Для актуалізації особистої участі автора (колективу авторів) у первинних текстах інколи використовується займенник першої особи множини в поєднанні з таким дієсловом, яке не передбачає залучення інших осіб, наприклад:

Нами запропоновано принципово новий підхід для збільшення робочої ємності проявника [18, с. 53].

У даній статті ми пропонуємо деякі варіанти контролю читання і розуміння тексту [17, с. 53].

Аналогічну функцію виконує присвійний займенник *наш* у конструкціях “*на нашу думку*”, “*на наш погляд*” тощо.

Відображаючи тільки власну участь у проведеному науковому дослідженні, власне міркування, автор намагається в такий спосіб вплинути на читача силою свого авторитету як діяч, як учасник експерименту, тобто використовує віру читача, а не його згоду з аргументами.

Творець реферативного твору, якого надалі називатимемо референтом, на відміну від автора першоджерела у формальному представленні повністю відсторонений від свого тексту. Проте, в опублікованих на сторінках українських реферативних журналів рефератах, що послужили матеріалом нашого дослідження, можна інколи зустріти випадки використання займенників *ми* і *наш*, які маркують суб'єкт висловлювання, наприклад:

Методика визначення рівня залежності виробництва від імпорту товарів, яка, на нашу думку, дає змогу не тільки ставити, але і розв'язувати завдання щодо “критичного імпорту” або “мінімального рівня імпорту” [23, с. 8].

Займенники на позначення особи, як правило, є ознакою того, що референт водночас виступає й автором первинного документа. У даних випадках їх замінюють якимось іншим мовним засобом вираження авторського “я” першоджерела, наприклад, словом *автор* (Див. таблицю).

Редагування речень, які вносяться в реферат

№ п/п	Засоби вираження авторства в первинному тексті	Операції, які використовуються при редагуванні	Засоби вираження авторства в рефераті
1.	Займенники першої особи в називному відмінку + дієслово	а) опущення займенника + заміна форми дієслова; б) заміна займенника + заміна дієслова	а) дієслова на <i>но-, то-, на -сь, -ся</i> в теперішньому часі; б) <i>автор</i> + дієслово третьої особи теперішнього часу
2.	Займенники першої особи в орудному відмінку + дієслово	а) заміна займенника	а) <i>автор</i> + дієслово третьої особи теперішнього часу
3.	Вставна конструкція із займенником <i>наш</i>	а) опущення вставної конструкції; б) заміна займенника	— б) вставна конструкція зі словом <i>автор</i>
4.	Дієслова першої особи множини (<i>розглянемо, будемо</i>)	заміна форми дієслова	дієслова на <i>но-, то-, на -сь, -ся</i> в теперішньому часі
5.	Дієслова на <i>но-, то-, -сь, -ся</i>	—	дієслова на <i>-сь, -ся</i> в теперішньому часі

Для вираження авторства в первинному науковому творі досить часто використовується форма першої особи множини теперішнього або майбутнього часу дієслова:

Розглянемо на якісному рівні можливі підходи до розв'язання цієї задачі [27, с. 27].

На основі вищезазначених припущень за схемою фарбової системи... будуємо сигнальний граф [19, с. 45].

За допомогою даного мовного засобу автор конкретизує свою власну участь у науковому дослідженні і водночас дає читачеві можливість вважати себе його безпосереднім учасником. У такий спосіб автор підкреслює, що розраховує на взаємодію, на зближення читацького сприйняття зі своїм власним.

У реферативному тексті читач — це тривіальний адресат, який виконує роль отримувача інформації й не мислиться як учасник наукового дослідження. Читач не може мислитися й у ролі спостерігача описуваного дослідження, адже найчастотнішим у рефераті є дієслово у формі минулого часу доконаного виду, яке свідчить про завершеність дослідження. Оскільки доконаний вид узагалі не передає перебігу дії, вона мислиться як уже готовий факт. Як показує аналіз, час дієслова в реферативних текстах може бути й теперішнім, і його вживання можна пояснити тим, що, передаючи зміст першоджерела, референт формально ототожнює момент його створення й відправлення з моментом отримання вторинного тексту. Незважаючи на це, описане дослідження також вважається вже здійсненим фактом.

Більшість уживаних у рефераті дієслів не має адресата серед своїх поверхнево-синтаксичних актантів. А ті, що мають цю синтаксичну позицію, не вимагають її заповнення. Наприклад, у реченні: *Проаналізовано сучасний стан, проблеми й перспективи розвитку технологій виготовлення форм глибокого друку та доведено необхідність удосконалення цієї технології для маркування продукції* [20, с. 83] використовується дієслово *проаналізовано*, у комунікативному фокусі якого немає й не може бути адресата повідомлення. При використанні дієслова *доведено* (кому?) вираження адресата не обов'язкове.

Тому, якщо речення з дієсловом першої особи потрапляє в реферат, його переробляють, використовуючи дієслова у формі пасиву, зокрема, минулого часу на *-но*, *-то* або III особи теперішнього часу, які однозначно вказують на автора первинного тексту:

На основі вищезазначених припущень за схемою фарбової системи... побудовано сигнальний граф.

Розглядаються на якісному рівні можливі підходи до розв'язання цієї задачі.

Читач при цьому не відчуває себе учасником описуваного дослідження оскільки вважає його закінченим. Широке використання в первинних наукових текстах пасивних конструкцій лінгвісти А. П. Коваль [9], І. В. Арнольд [2], І. Р. Гальперін [7], А. А. Болдирева [4] пояснюють прагненням відійти від використання авторського "я" і створити тон об'єктивності й безпристрасності. Даний прийом особливо характерний для реферативних текстів, проте пасивні конструкції тут вказують на суб'єкт дії, тобто на автора першоджерела, і тому речення, що їх вміщують, не до кінця вільні від суб'єктивізму.

Про те, що описувані процеси, явища існують незалежно від волі автора первинного наукового тексту і створеного на його основі реферативного твору, а тому є об'єктивними, свідчить використання дієслів із закінченням на *-уть*, *-ють*, *-ать*, *-ять*- за умови невираженого агенса. Наприклад:

Під вимогами до якості розуміють професійне визначення вимог до характеристик продукції, які беззаперечно відображають визначені та невизначені споживачами потреби (бажання) [26, с. 35].

При цьому слід зазначити, що в первинному документі авторство узагальнюється, розуміється як соціум, до складу якого може бути включена будь-яка людина, у тому числі й сам читач. У такий спосіб демонструється наявність деякої точки зору, певних явищ, які використовуються і визнаються всіма членами соціуму, тобто мають статус соціальної норми, що дає переконливий ефект.

У реферативному тексті, на відміну від оригіналу, зазначені дієслова (за відсутності мовних одиниць для вираження підмета) вказують на автора дослідження, підкреслюють його особистий вплив на читача. Тобто в реферативному тексті автор не узагальнюється.

Актуалізація авторства в реферативному творі нерідко відбувається й за рахунок використання слова *автор*:

На думку автора, розкол Європи на “стару” і “нову” та інші процеси руйнації поставили під сумнів перспективність самої ідеї “об’єднаної Європи” як історичного проекту [23, с. 25].

Проте в таких випадках може мати місце й певне “епістемічне застереження” [16, с. 236], основане на тому, що референт обмежується переказом опрацьованого ним першоджерела, передачею авторської думки. Оскільки референт не є прямим свідком проведеного дослідження, наукового експерименту, він використовує мовні засоби, що вказують на відсутність упевненості в достовірності висловленого і на те, що він не несе відповідальності за висловлену думку. Серед таких мовних засобів у реферативних текстах найуживанішими є: *автор вважає, на думку автора, як зазначає автор*. Дані синтаксичні конструкції можуть свідчити також про те, що думка референта з того чи іншого питання може не збігатися з авторською.

У реферативному тексті нерідко можна зустріти посилання й згадування інших авторів, що вказує на багатовимірність авторства. Зокрема, авторську компоненту тут можна розглядати не тільки в особі продуцента (референта) і творця первинного документа, а й з урахуванням авторських думок, підходів і їх реалізацій, запозичених з інших наукових джерел.

Посилання в рефераті визначається як вид інтертекстуального зв’язку, під час якого у вторинному тексті вказується на якусь формальну ознаку використаного в першоджерелі запозиченого тексту. Найчастіше використовується інтертекстуальний показник, який встановлює зв’язок між первинним документом і запозиченим текстом шляхом вказування на автора цитованого твору.

У розпорядженні автора кожного конкретного висловлювання є система засобів вираження свого та чужого авторства, яке, вслід за Н. Ю Мухіним, ми розуміємо як смисловий компонент модуса, що містить вказівку на особу автора або джерело інформації чи спосіб її отримання, який лежить в основі повідомлення [11].

Використання думок інших авторів у реферативному тексті має власну прагматику, оскільки дозволяє не тільки вести заочний діалог, а й залучати думки й точки зору, схвалені науковим співтовариством. Як правило, у рефераті вказується на

якусь формальну ознаку використаного в першоджерелі запозиченого тексту. Найчастіше використовується інтертекстуальний показник, який встановлює зв'язок між первинним документом і запозиченим текстом шляхом вказування на автора цитованого твору.

Підкреслюючи присутність іншого автора в тексті, референт використовує спеціальні конструкції, які постають не проявом авторитарності авторської мовної особистості, а вираженням суб'єкта відображеної в реферативному тексті спадкоємності знання. Особистісні конструкції концептуалізують особисту діалогічну позицію дослідника стосовно висунутої ним точки зору, індивідуальну визначеність дослідження в цілому.

Формою актуалізації думки цитованих авторів є використання спеціальних мета-текстових сигналів, зокрема, спеціальних посилальних конструкцій, у ролі яких найчастіше виступають антропоніми в поєднанні з: а) дієсловами зі значенням думки, мовлення, сприйняття (*вказувати, звертати увагу, писати, відзначати, зазначати, підмічати, говорити, вважати, визначати, заявляти, зауважувати, характеризувати, пояснювати, доводити, прогнозувати* тощо), б) вставними конструкціями (*на думку..., за визначенням..., за словами..., зі слів..., за свідченнями, як вважає..., як вказує... тощо*) та в) похідними відіменними прийменниками *згідно з..., відповідно до...,* наприклад:

Зазначено, що проблему символічності буквеного знака розглядали такі вчені, як Р. Арнхейм, В. В. Мантатов, Д. Хебб, С. С. Аверинцев [21, с. 140].

На думку аналітика А Котта, нинішня епоха тероризму характеризується чітко позначеними його видами серед яких: економічний, політичний, соціальний та інформаційний [25, с. 38].

Коли даються посилання на відомих учених, фахівців, авторитетних експертів, для підкреслення їхньої компетентності згадують їх основні досягнення в досліджуваній галузі, досить часто використовуючи при цьому означення *відомий*:

Відомий політолог Р. Кларк прогнозує, що найбільшу загрозу для США в найближчі часи становитиме так званий "технологічний тероризм", який ґрунтується на застосуванні сучасних засобів масового знищення людей [25, с. 38].

У тих випадках, коли ім'я вченого ототожнюється з його цілісною науковою концепцією, і ця концепція вже стала відомою всім науковцям даної галузі, у рефераті, як і в первинному тексті, можуть актуалізуватися лише імена наукового об'єкта та його автора, який входить у "золотий фонд" науки і є знаком самого наукового знання, наприклад:

Доведено, що найефективнішим із існуючих підходів є розгляд сучасної міжнародної політичної системи на основі розроблення теорій Т. Парсонса та Д. Істона [25, с. 37].

Оскільки суть наукової теорії в даному випадку відома автору, референту й потенційному читачеві, то її опис у реферативному тексті був би комунікативно надлишковим. Причому референт орієнтується на такого читача, який здатен оцінити вибір

даного посилання й адекватно зрозуміти ту інтенцію автора, яка за ним стоїть. Апетлюючи за допомогою посилання до ерудиції читача, референт дає йому можливість систематизувати наукове знання й орієнтуватися в його фонді, й на цьому шляху “може здійснюватися посилення, а точніше розширення (augmentation) людського інтелекту” [16, с. 26], розширення меж фонових знань, необхідних для сприймання тексту.

Посилання на менш відомих фахівців супроводжуються зазвичай короткою характеристикою їхньої діяльності й основних досягнень:

Експерт із питань тероризму, фашизму й стратегії міжнародних відносин Волтер Лакер звертає увагу на реальну загрозу можливого використання терористичними групами зброї масового знищення на тлі неготовності світової спільноти до самозахисту [25, с. 37].

У рефераті використовуються також посилання на авторитет суспільної наукової думки, тобто думки якоїсь частини науковців. У таких випадках авторство може маркуватися посилальними конструкціями, в яких замість антропонімів використовуються словосполучення деякі вчені (науковці, політики, дослідники, фахівці тощо), більшість учених:

На думку деяких вчених, в Україні немає ГС, а існує модель “негромадянського суспільства”, що характеризується такими ознаками... [25, с. 7].

На думку більшості науковців, сьогодні в Україні ГС ще не розвинене, багато його інститутів і елементів або зовсім слабкі, або ж мають асоціальний характер [25, с. 7].

Більшість учених відзначає переваги, що отримують від глобалізації розвинені країни, проте не звертає достатньої уваги на те, що глобалізація негативно впливає на вирішення соціальних проблем і в країнах, що належать до центру [24, с. 29].

У перших двох прикладах має місце просте згадування певної думки, яка може збігатися або не збігатися з авторською. Зрозуміти це можна тільки за допомогою контексту або навіть після звертання до першоджерела. У такий спосіб референт прагне показати, що автор первинного документа для проведення свого дослідження і формулювання власних висновків «пропустив» через себе величезну кількість наукових праць, знає думки різних учених, які прямо чи опосередковано займаються аналізованою науковою проблемою, і тому йому можна довіряти. В останньому прикладі автор критикує інших вчених, що вказує на наявність власної точки зору, яку він здатен доводити і вільно відстоювати. Водночас це може свідчити також про його сміливість і компетентність.

За наявності різних точок зору щодо аналізованих проблем у рефераті відзначається, роботи яких авторів правили за опорний пункт розвитку думки автора першоджерела, стали базою проведеного дослідження, думки яких авторів він підтверджує, обстоює у своїй роботі, наприклад:

Проте автор відстоює позицію М. Кастельса й американського політолога С. Краснера, які пояснюють причини, що призвели до глобалі-

зації, і вказують на культурні фактори, що відіграють значну роль у політичних процесах [24, с. 29].

Отже, уведення чужих авторів у реферативний текст зумовлене комунікативною настановою підтримати або спростувати їхню думку і в такий спосіб переконати читача в істинності позиції й суджень автора першоджерела. Крім цього, наявність обґрунтувань і посилань на різні точки зору є важливим засобом підвищення авторитетності реферованої роботи і її автора, свідченням компетентності й обізнаності останнього в досліджуваній проблемі, ознакою того, що автор спирається на традиції й досягнення попередників. А як зазначає Є. В. Падучева, «посилання на традицію збільшує цінність інформації, отримуваної читачем: він не просто зупиняється, вражений блискучою ідеєю, а заодно дізнається, що думали з цього приводу інші» [12, с. 199].

З метою вплинути на читача в рефератах можуть використовувати посилання на думку особи, яка добре зарекомендувала себе в даній галузі науки своїми судженнями та результатами роботи. Але покладатися на думку лише тому, що вона висловлена відомим ученим, читач не буде. Думка повинна бути правильною й об'єктивною. Визнання когось авторитетом завжди пов'язане з припущеннями, що його судження підлягають розумінню й критичному аналізу. Тому аргумент до авторитету зазвичай супроводжується іншими, явними чи прихованими, доводами.

Інтертекстуальні посилання фактично виступають у ролі мовних засобів, призначених для привертання уваги читача до первинного тексту і в цьому їхня роль збігається з механізмом впливу на читача метафор та порівнянь.

Таким чином, у реферативному тексті не використовуються мовні засоби для найменування особи референта. Сліди присутності автора первинного твору і його точки зору можна виявити в тексті завдяки спеціальним лексико-граматичним показникам.

Уведенням багатомірною авторства референт прагне показати, що первинний науковий твір, на основі якого складено реферат, має такі сутнісні характеристики як соціальність, спадкоємність, діалогічність та інтертекстуальність.

Список літератури

1. Арнольд И. В. Проблемы диалогизма, интертекстуальности и герменевтики (В интерпретации художественного текста): Лекции к спецкурсу. Рос. гос. Пед. ин-т им. А. И. Герцена. СПб, 1995. — 217 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. М.: Флинта, 2004. — 384 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1986. — 445 с.
4. Болдырева А. А., Кашкин В. Б. Категория авторитетности в научном дискурсе // Язык, коммуникация и социальная среда. Вып. 1. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2001. — С. 58 – 70.
5. Валгина Н. С. Теория текста: Учебное пособие. М.: Изд-во МГУП “Мир книги” 1998. — 210 с.
6. Виноградов В. В. О теории художественной речи: Учеб. пособие для филол. специальн. ун-тов и пед. ин-тов. — М.: Высшая школа, 1971. — 240 с.
7. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. М.: Высшая школа, 1981. — 334 с.

8. Караулов Ю. Н. Лингвистические основы функционального подхода в литературоведении // Проблемы структурной лингвистики. М.: Наука, 1982. — С. 20 – 37.
9. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. — К.: КДУ, 1970. — 306 с.
10. Мухин Н. Ю. Вводные компоненты и индивидуальный стиль автора. // Language and Literature. — Вып. 16. — URL: <http://frgt.utmn.ru/journal/№16/list.htm>.
11. Непийвода Н. Ф. Образ автора научного твору. — <http://Journlib.univ.kiev.ua/obraz/zmist.htm>.
12. Падучева Е. В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива) — М.: Школа Языки русской культуры. 1996. — 464 с.
13. Успенский Б. А. Поэтика композиции. — М.: Искусство, 1970. — 226 с.
14. Фуко Мишель. Що таке автор? // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. — Львів: Літопис, 1996. — С. 448 – 455.
15. Gribble C. E. Reading Bulgarian through Russian. Ohio, 1985.
16. Idensen H. Hipertekst: von utopischen Konzepten Projekten zu kollaborativen Projekten im Internet. Berlin: Internet, 2000.
17. Квалілогія книги. Збірник наукових праць. — Львів: Українська академія друкарства, 2003.
18. Наукові записки. Львів: Українська академія друкарства. 2002. — Вип. 5.
19. Наукові записки. Львів: Українська академія друкарства. 2004. — Вип. 7.
20. РЖ “Джерело”, 2004. — Сер. 2. — №3.
21. РЖ “Джерело”, 2004. — Сер. 3. — №6.
22. РЖ. „Економіка. Економічні науки”. — К.: Книжкова палата, 2003. — с. 8
23. РЖ. „Політика. Політичні науки”. — К.: Книжкова палата, 2003. — №6.
24. РЖ. “Політика. Політичні науки”. — К.: Книжкова палата, 2004. — №2.
25. РЖ. „Політика. Політичні науки”. — К.: Книжкова палата, 2004. — №3.
26. Технологія і техніка друкарства. Збірник наукових праць. — К.:ВПІ НТУУ “КПІ”, 2004. — №2-3.
27. Технологія і техніка друкарства. Збірник наукових праць. — К.:ВПІ НТУУ “КПІ”, 2004. — №1.

Трищук О. В. Выражение авторства в реферативном тексте.

Анализируются языковые средства выражения авторства в первичном научном документе и в созданном на его основе реферате. Авторский компонент рассматривается не только в лице продуцента реферата, но и как многомерное понятие, которое содержит также создателя первоисточника и цитируемых авторов.

Ключевые слова: реферативный текст, референт, авторство.

Trishchuk O. V. Expression of authorship in the abstract text.

Language means of expression of authorship in the primary scientific document and in the abstract created on its basis are analyzed. The author's component is considered not only in the person of a producer of the abstract, but also as multivariate concept which contains also the founder of the primary source and quoted authors.

Key words: abstract text, reviewer, authorship.

Стаття поступила в редакцію 31 октября 2006 г.